

Inovace bakalářského studijního oboru Aplikovaná chemie

<http://aplchem.upol.cz>

CZ.1.07/2.2.00/15.0247

Tento projekt je spolufinancován
Evropským sociálním fondem a státním
rozpočtem České republiky.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

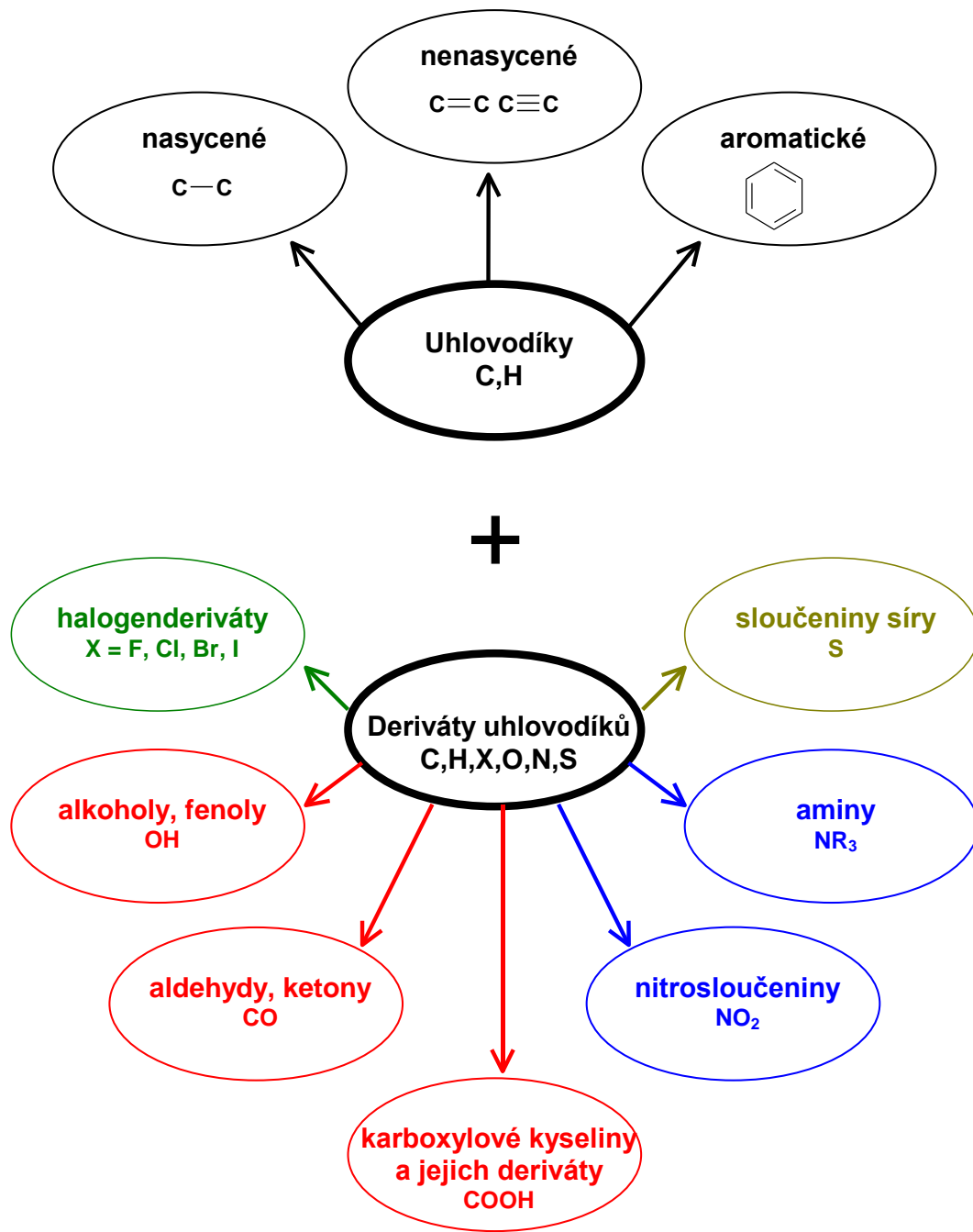
OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

OKRESNÍ HOSPODÁŘSKÁ
KOMORA OLOMOUČ

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

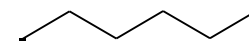
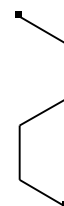
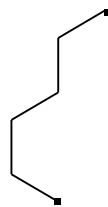
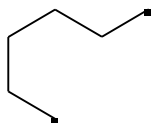
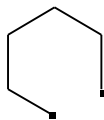
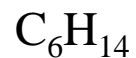
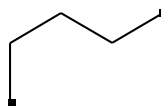
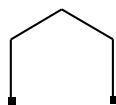
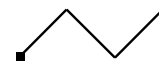
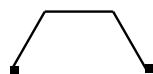
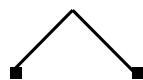
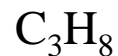
Rozdělení organických sloučenin

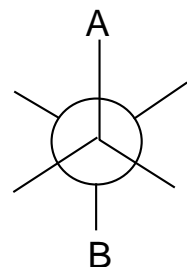
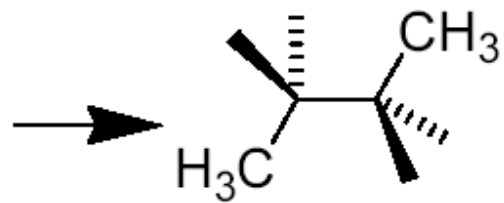
Nasyčené uhlovodíky – **ALKANY** (parafíny) a **CYKLOALKANY** (nafteny)

Jednoduchá vazba, C -sp³

Konformace – prostorové uspořádání molekuly vznikající otáčením kolem jednoduchých vazeb

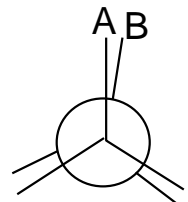
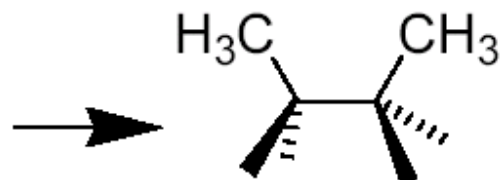

Znázornění konformace – Newmannovou projekcí: př. butan

anti-periplanární

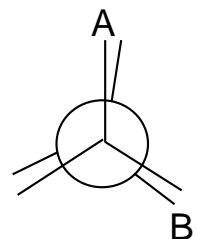
Nejvýhodnější konformace

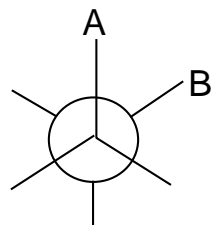
syn-periplanární

Nejméně výhodná konformace

Další konformace

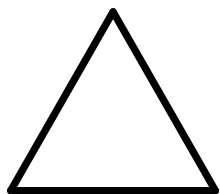

anti-klinální

syn-klinální

Stereochemie cyklických sloučenin

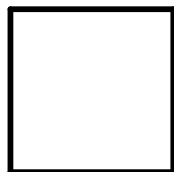
Planární struktura, vynucená syn-periplanární konformace – velké pnutí v molekule

Valenční úhel je 60° (ale uhlík v sp^3 má 109°)

Pitzerovo pnutí – pnutí v molekulách, které je dáno jejich konformací

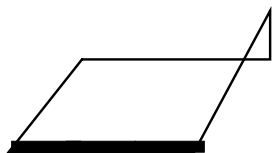
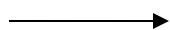
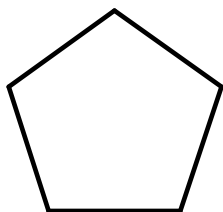
Beyerovo pnutí – pnutí v molekulách, které je dáno deformací valenčního úhlu.

(Rozdíl mezi přirozeným úhlem a úhlem v cyklu)

Planární struktura – Pitzerovo pnutí stejné jako u cyklopropanu

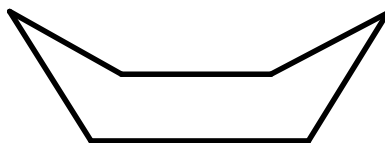
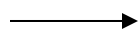
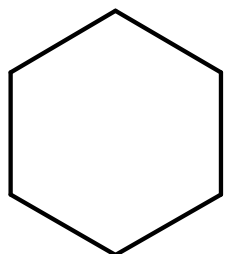
Valenční úhel – 90°

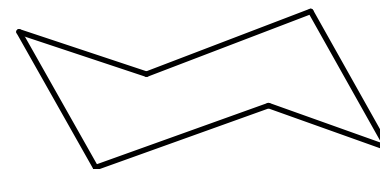
obálková
konformace

zkřížená obálková
konformace

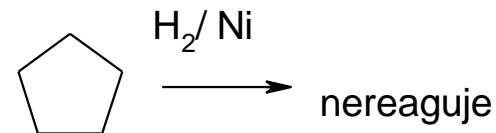
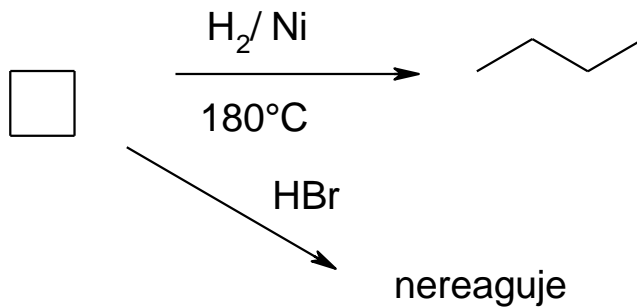
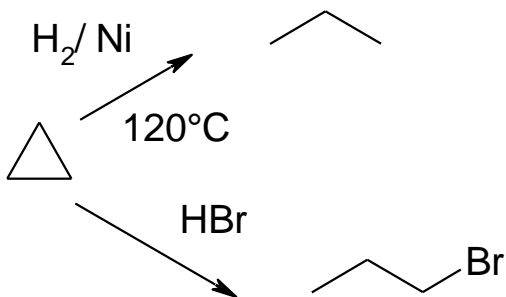

vaničková konformace

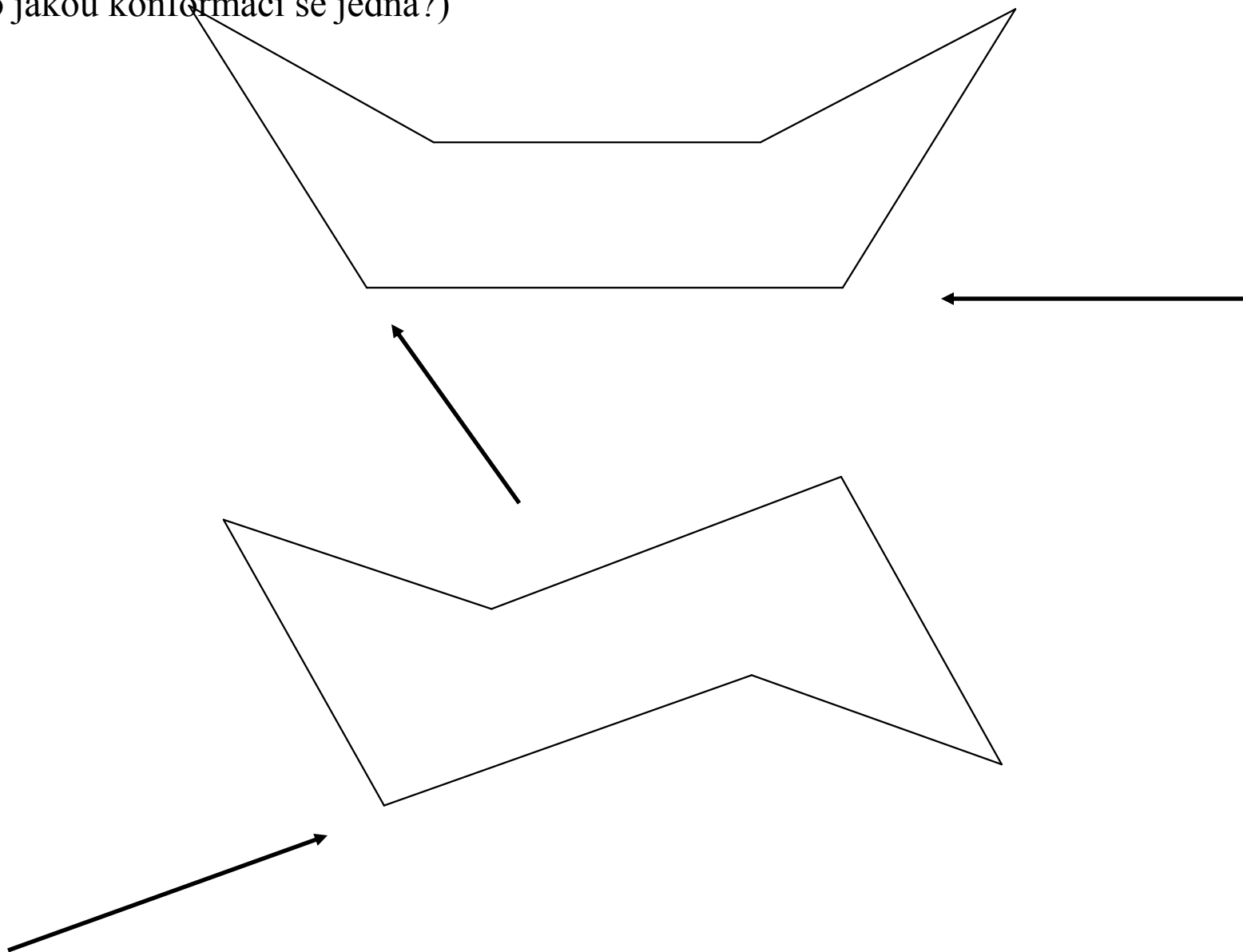

(1 : 99) židličková konformace

Reaktivita:

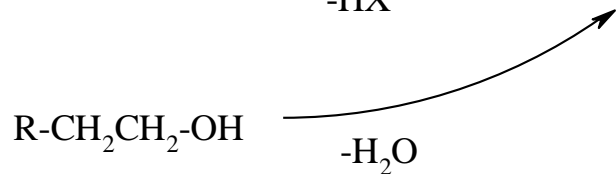
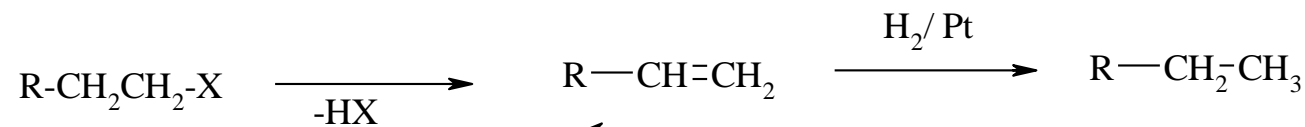
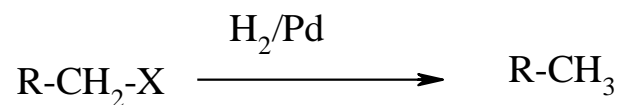
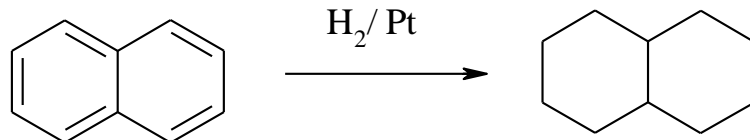
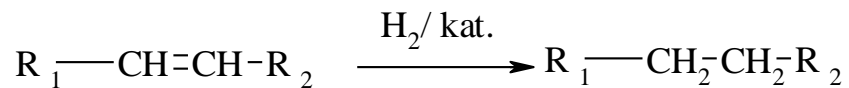

Znázorněte Newmannovou projekcí vyznačené pohledy na vazby
(o jakou konformaci se jedná?)

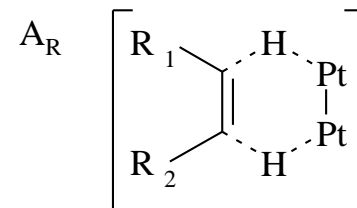

Příprava alkanů

Hydrogenační metody:

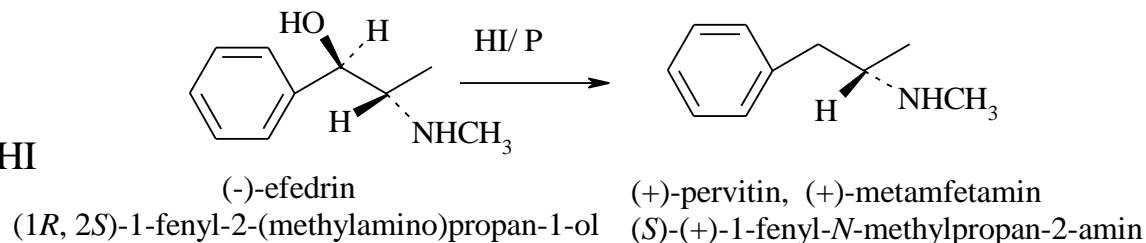
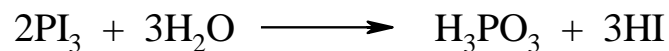
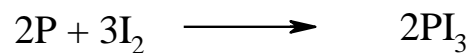
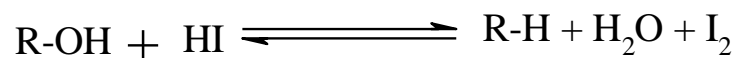

mechanismus

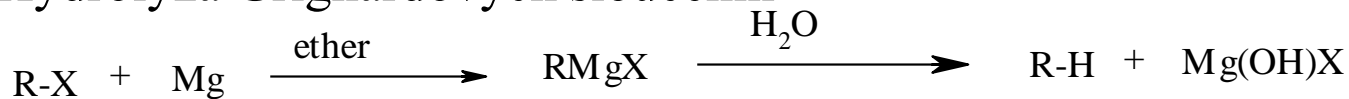

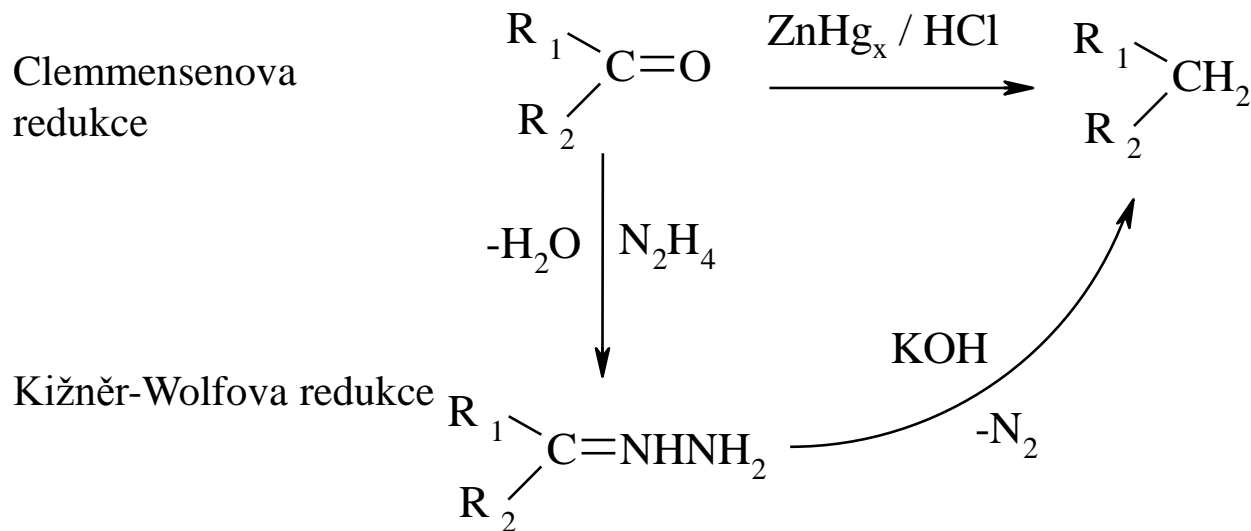
Redukce alkoholů

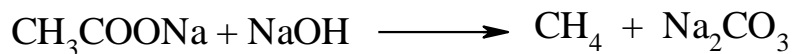
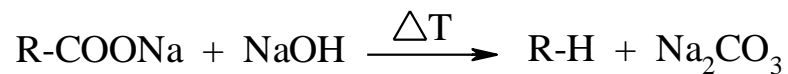
Hydrolýza Grignardových sloučenin

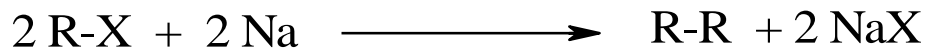
Redukce karbonylových sloučenin

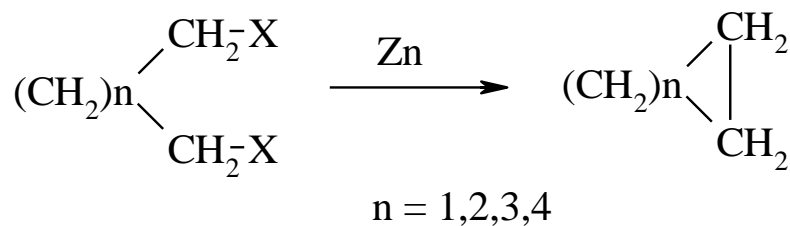
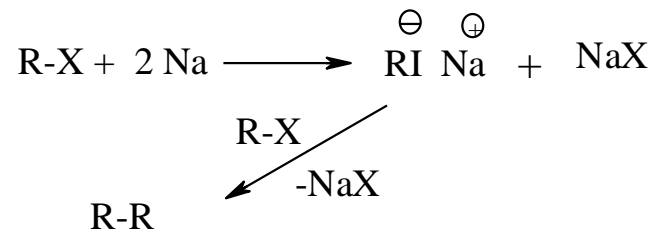
Dekarboxylace karboxylových kyselin

Wurtzova syntéza

mechanizmus

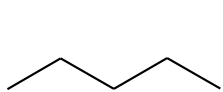
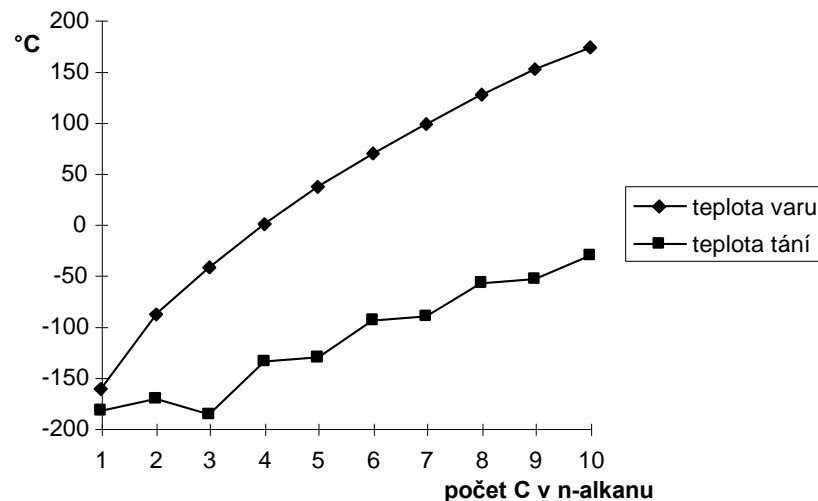

Fyzikální vlastnosti alkanů a cykloalkanů

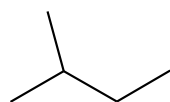
Body tání a varu rostou v homologické řadě s rostoucím počtem uhlíků:

Při 25°C

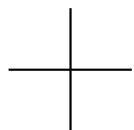
C_1 - C_4 -plyny
 C_5 - C_{15} -kapaliny
 C_{16} a výše -pevné látky

pentan
b.v. 36°C
t.t. -131°C

isopentan
b.v. 28°C

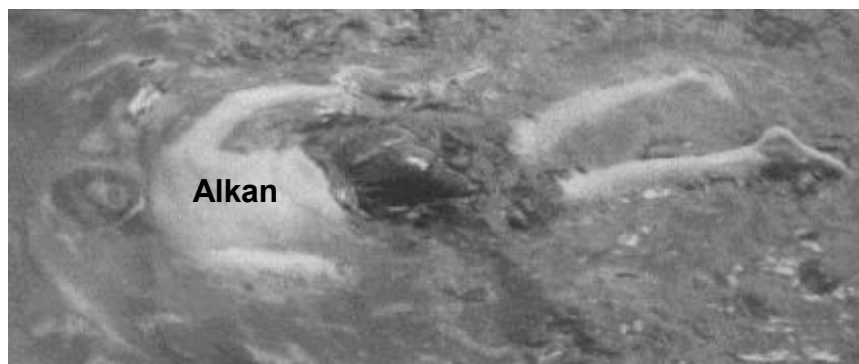

neopentan
b.v. 9°C
t.t. -20°C

Obecně: -bod varu klesá se symetrií molekuly

-teplota tání vzrůstá se symetrií molekuly

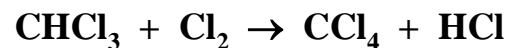
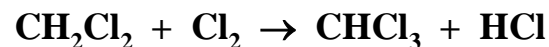
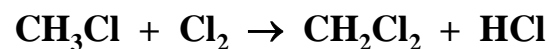
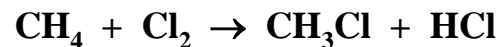
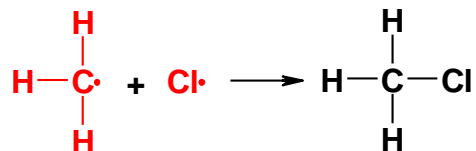
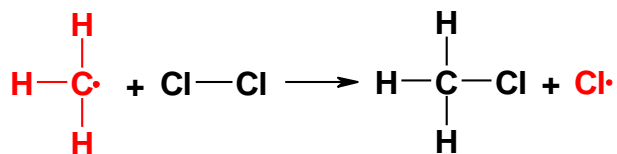
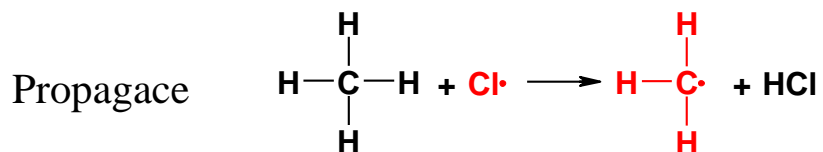
Bezbarvé látky, nepolárního charakteru, rozpustné v nepolárních rozpouštědlech, nerozpustné ve vodě, hustoty menší než $1\text{g}\cdot\text{cm}^{-3}$ – plavou na vodě

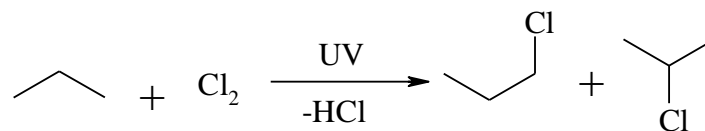
Chemické vlastnosti

Není žádné centrum reaktivity (díky nepolárním vazbám) málo reaktivní (*parum affinis* = málo slučivý). Reakce mají pouze **radikálový** charakter.

Halogenace: př. Chlorace methanu

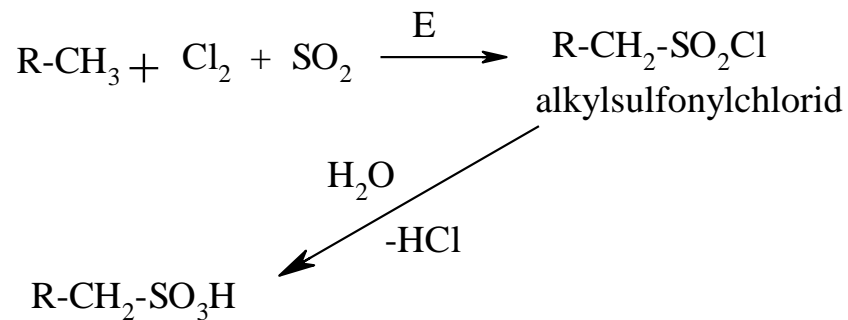

Radikálové reakce – značně neselektivní (směs produktů)

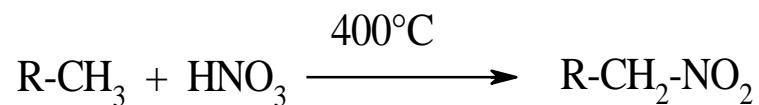
Sulfochlorace

S_R

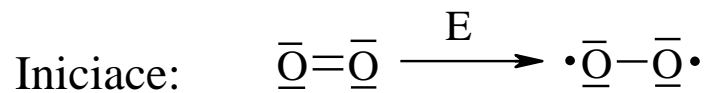
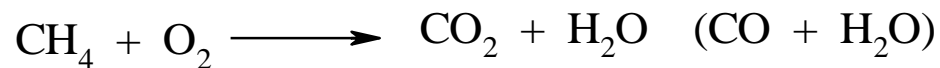

Nitrace

S_R

Oxidace - hoření

Výskyt uhlovodíků

Zemní plyn (methan, ethan, propan...), uhlí

Ropa (uhlovodíky do C_{50} , nasycené, nenasycené, aromatické, heterocyklické

b.v. 30-200 °C benzinová frakce C_5 - C_{11}

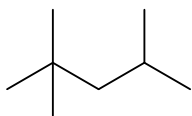
b.v. 175-300 °C petrolejová frakce C_{11} - C_{14}

b.v. 275-400 °C plynový olej C_{14} - C_{25}

b.v. 350°C - mazací oleje a vosky (parafin) C_{20} -

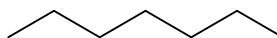
destilační zbytek mazut (topivo či asfalt)

Benzínové frakce (pro zážehové motory s nejvyšším oktanovým číslem):
uhlovodíky s rozvětveným řetězcem

2,2,4-trimethylpentan

o.č. 100

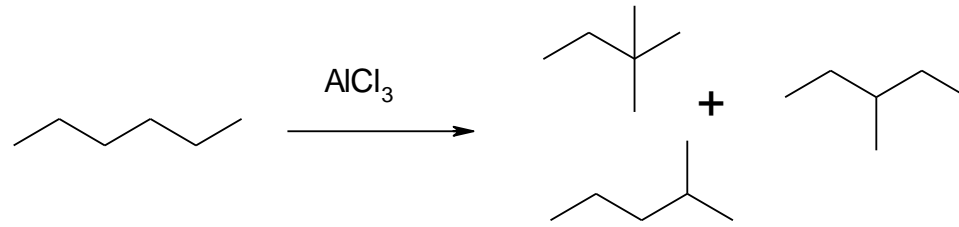

n-heptan

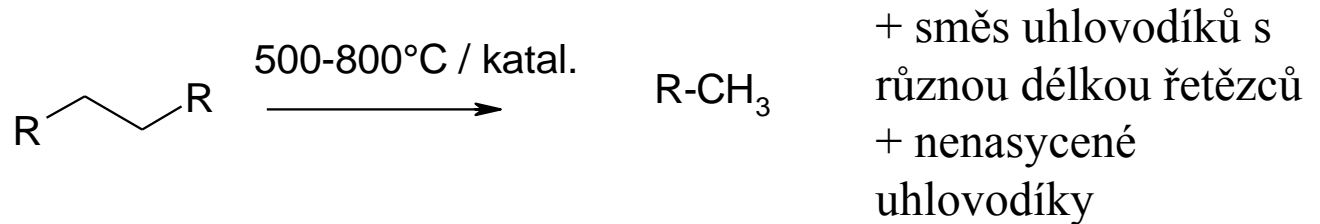
o.č. 0 (největší sklon k samozápalu)

Motorová nafta (pro vznětové motory C_{13} - C_{25}): lineární uhlovodíky

Izomerace (převedení lineárních řetězců benzínové frakce v rozvětvené)

Krakování (štěpení dlouhých řetězců)

Methan – součást zemního plynu, střevních plynů, bahenní plyn. Palivo a důležitá průmyslová surovina – výroba acetylénu, methanolu, vodíku, kyanovodíku a sazí

Propan a butan – doprovázejí ropu. Topné plyny, hnací plyny (nahrazují freony), palivo zážehových motorů (LPG), výroba butadienu a propenu (suroviny pro výrobu umělých hmot)

Vyšší uhlovodíky – paliva a rozpouštědla.

$\text{C}_{27}\text{H}_{56}$ (heptakosan) a $\text{C}_{31}\text{H}_{64}$ (hentriakosan) složky včelího vosku

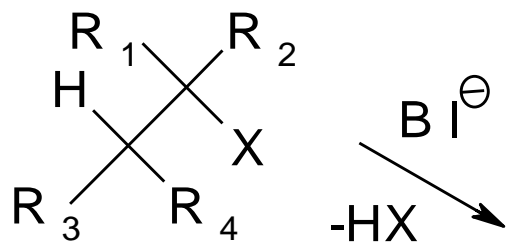
Nenasycené uhlovodíky – **ALKENY** (olefiny)

Dvojná vazba, C-sp², geometrická izomerie (E-Z)

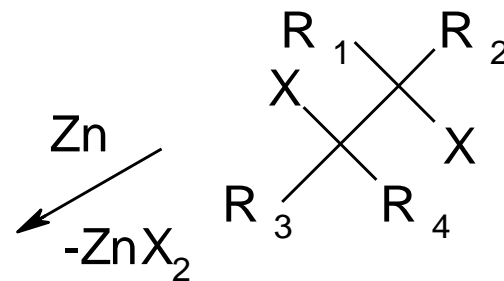
Příprava alkenů

1. Eliminační metody

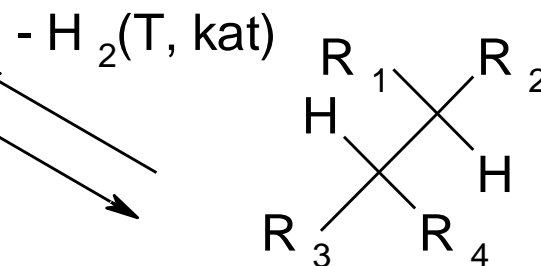
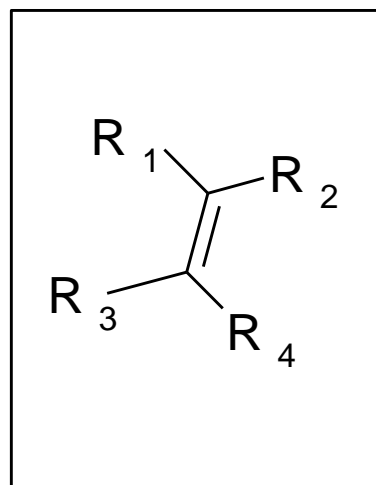
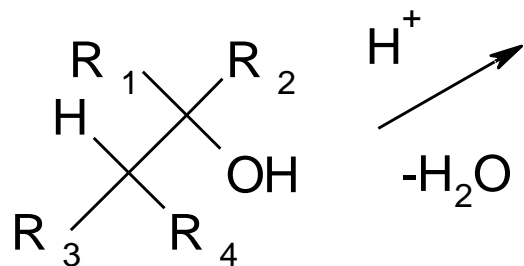
dehydrohalogenace

dehalogenace

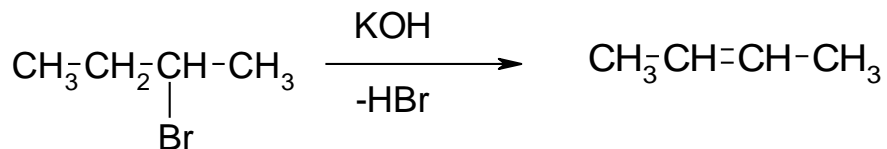

dehydratace

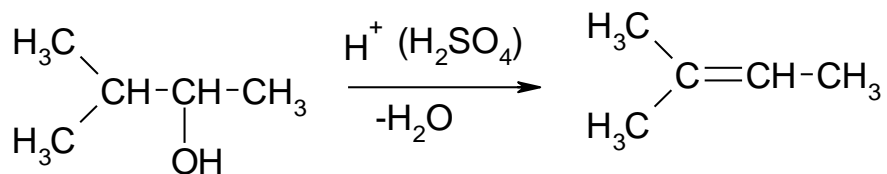

katalytická
dehydrogenace

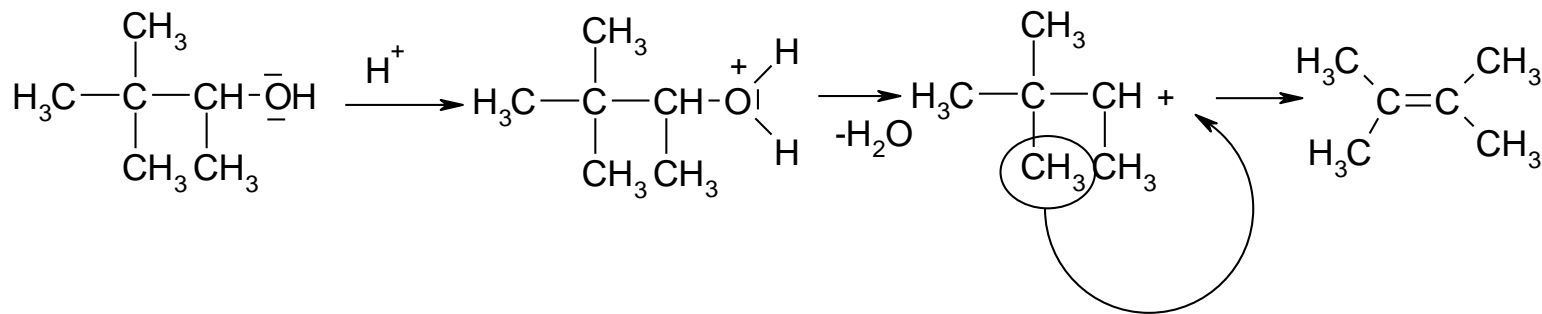

Platí **Zajcevovo pravidlo**: Při eliminaci se bude odštěpovat atom vodíku z toho sousedního atomu, který má méně atomů vodíků.

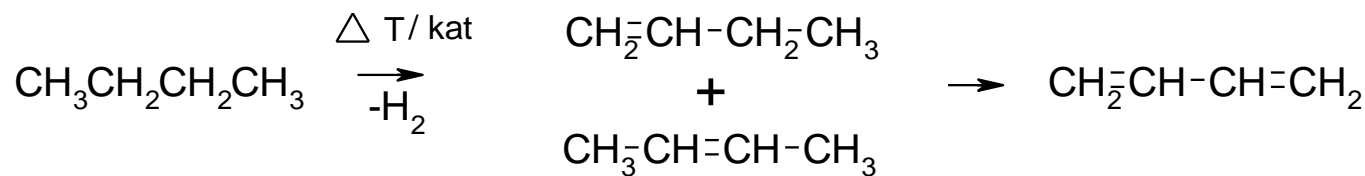

Snadnost dehydratace: terciální > sekundární > primární

Retropinakolinový přesmyk:

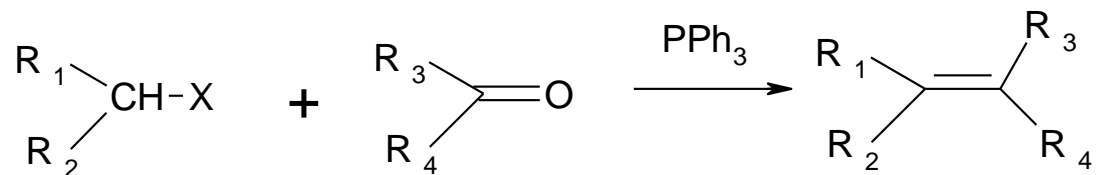

Průmyslová výroba butadienu:

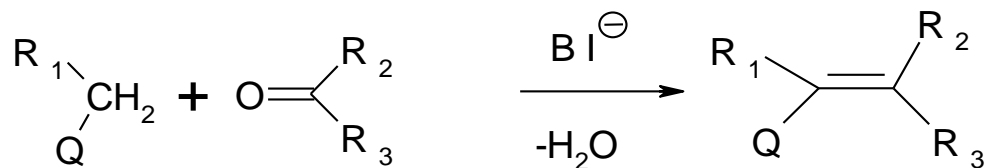

2. Syntetické metody přípravy alkenů

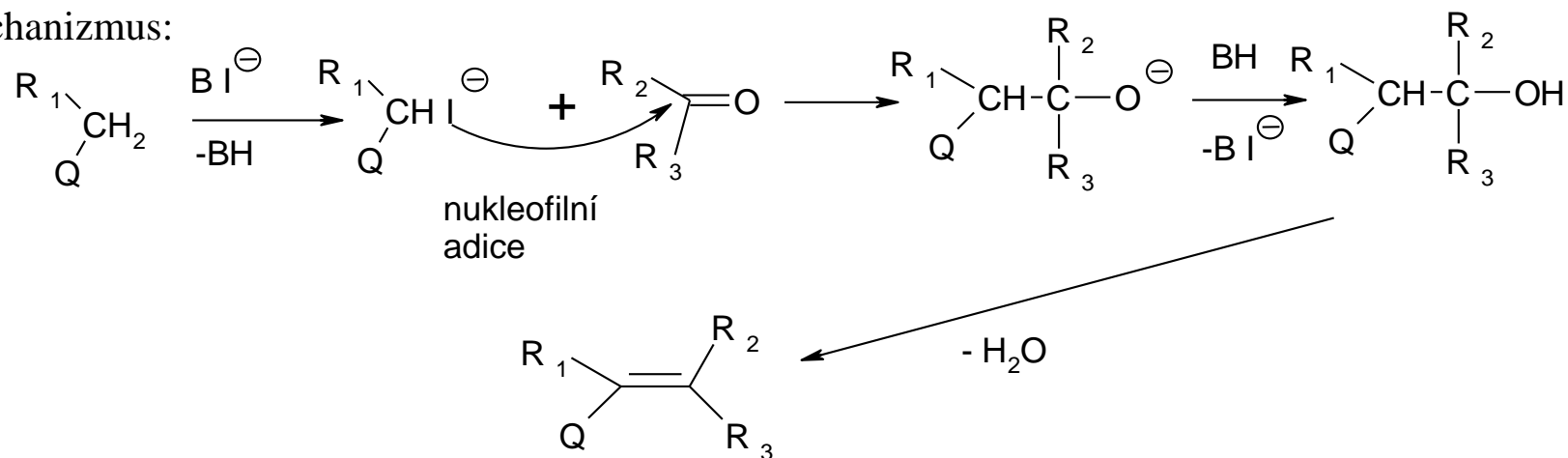
Wittigova metoda

Adolová kondenzace

mechanismus:

Fyzikální vlastnosti

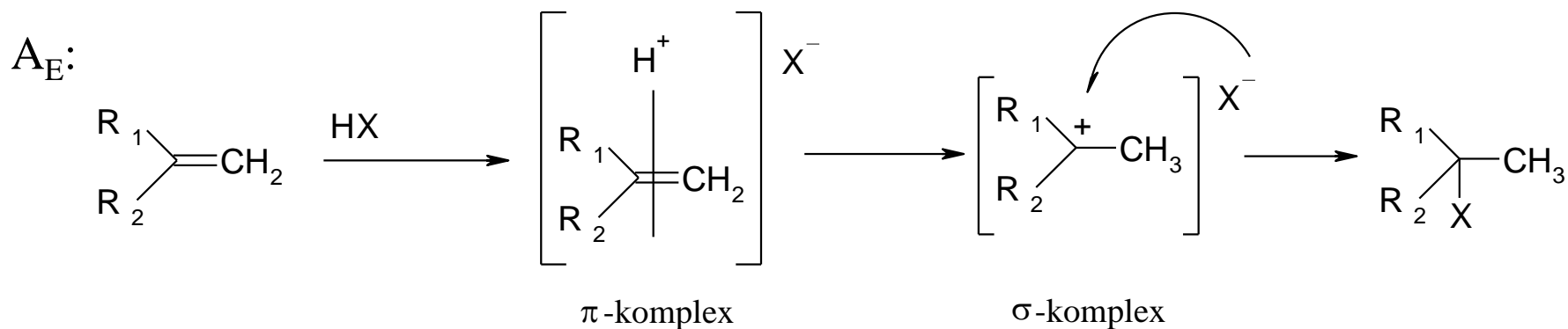
-přítomnost dvojné vazby snižuje teplotu tání a teplotu varu.

-butan t.t. -135°C t.v. $-0,5^{\circ}\text{C}$

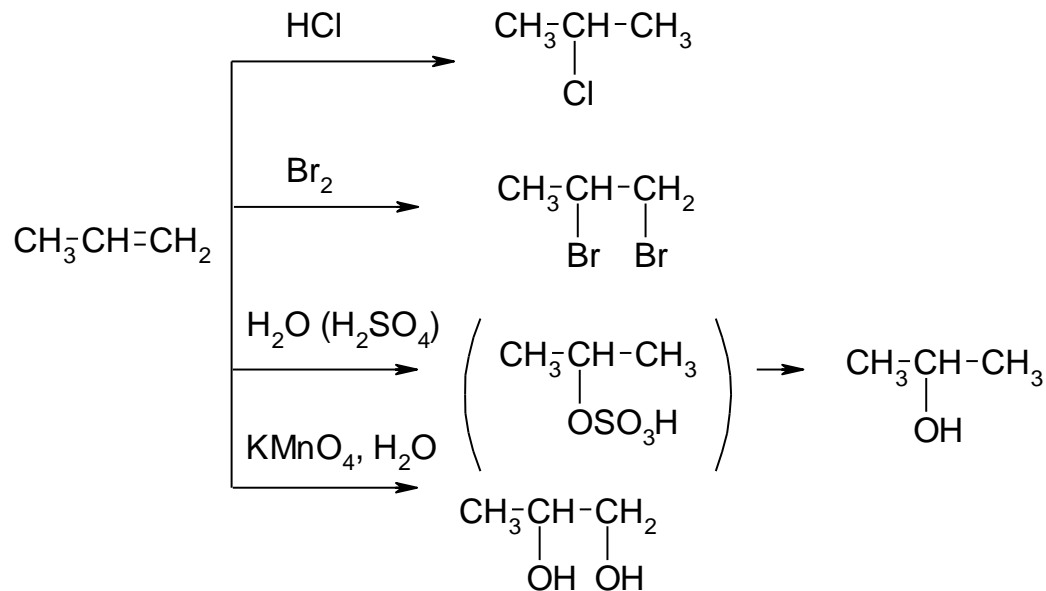
-buten t.t. -190°C t.v. $-6,7^{\circ}\text{C}$

Chemické vlastnosti

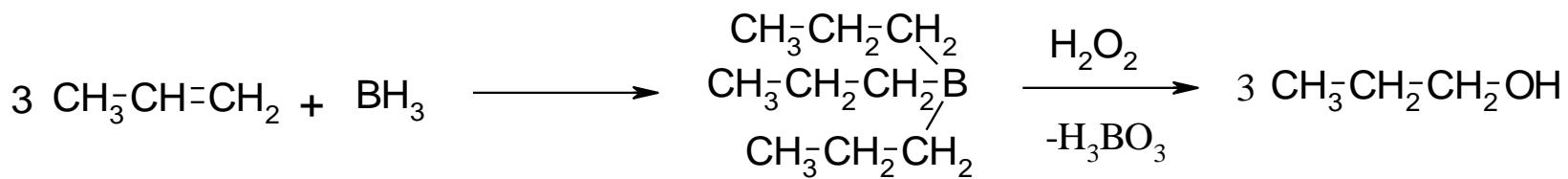
Reaktivní díky násobné vazbě: **Adice elektrofilní a radikálové**

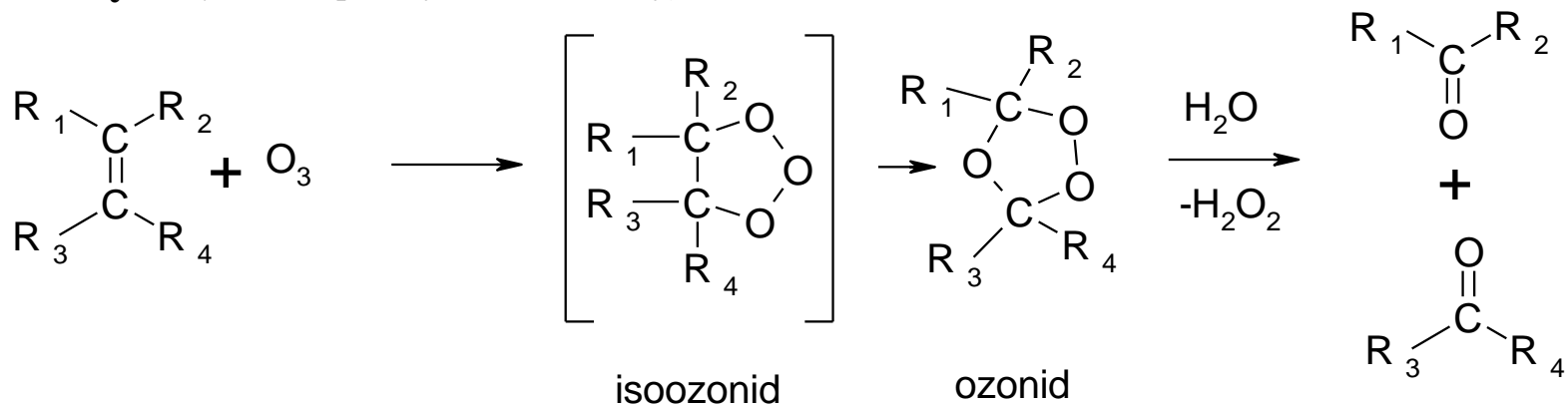
Platí **Markovnikovo pravidlo**: Při elektrofilních adicích se elektrofil aduje na ten atom uhlíku, kde je více atomů vodíků. (sterický faktor)

Hydroborace

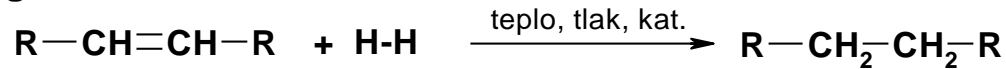

Ozonolýza (k určení polohy násobné vazby)

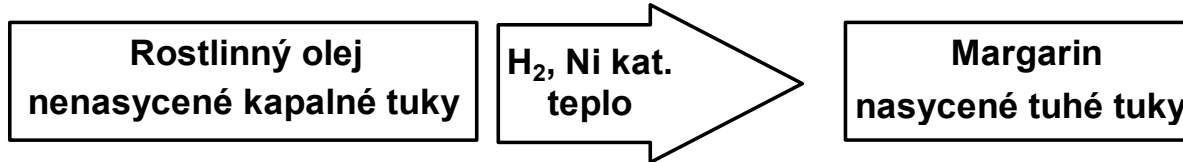

A_R:

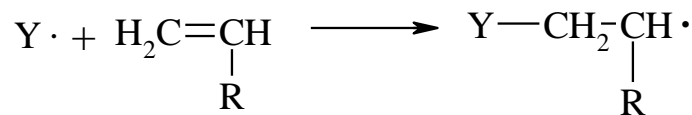
Hydrogenace

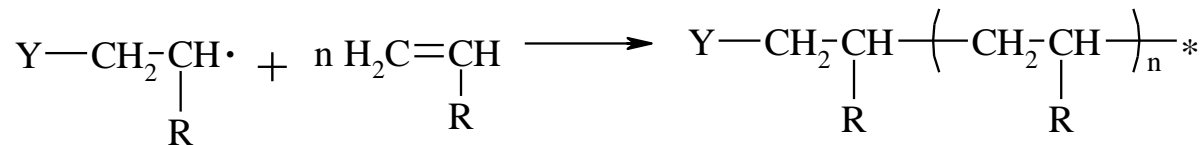
Ztužování tuků

Polyadice – molekuly se spojují do dlouhých řetězců

propagace:

terminace: rekombinace dvou rostoucích řetězců

Výroba: PE, PP, PS, PVC...

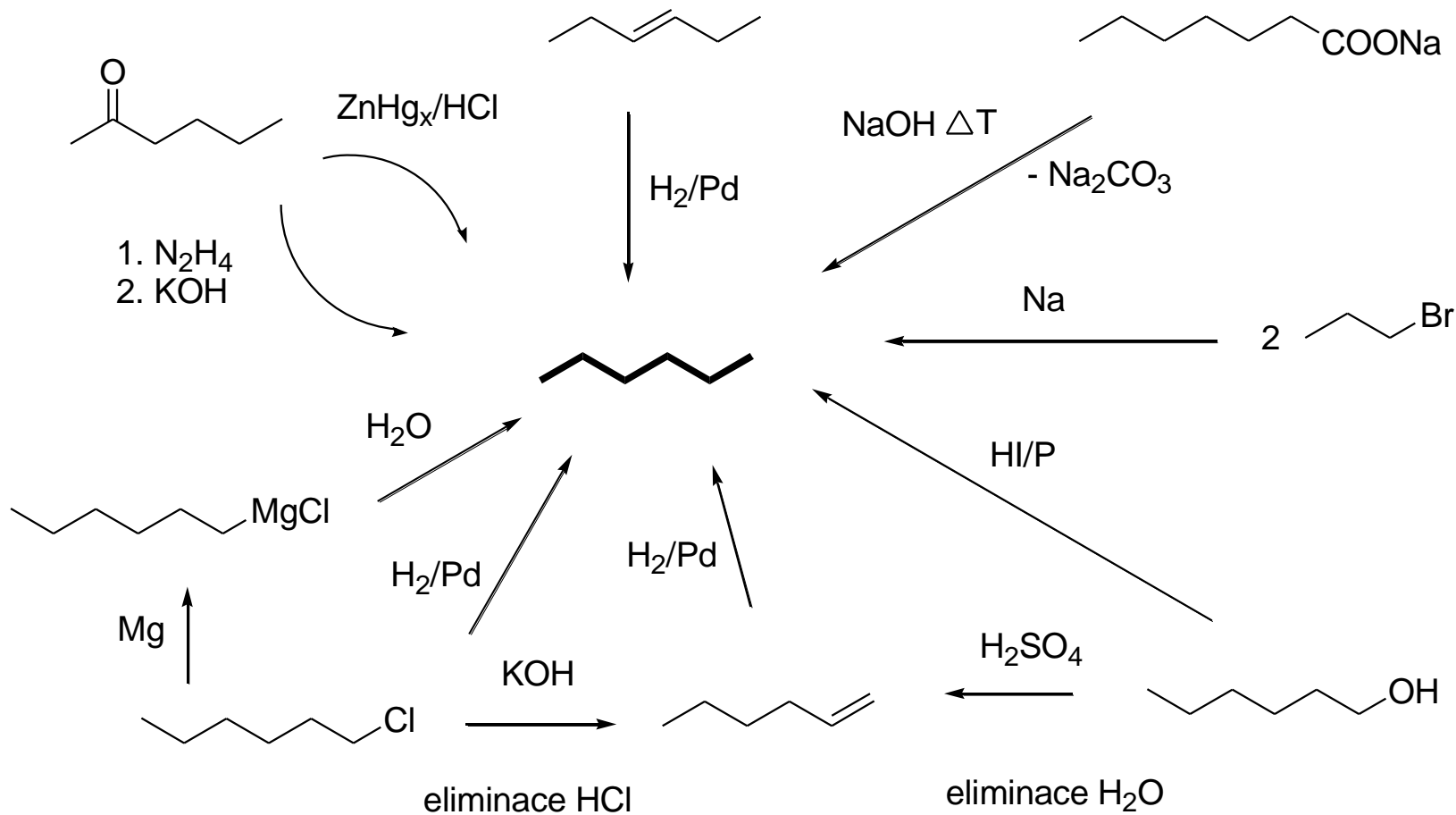
Ethen – plyn, v malé míře provází methan. Vzniká při krakování ropných frakcí. Vyrábí se z něj ethylenglykol, syntetický ethanol, polyethylén

Propen- rovněž vzniká při krakování ropných frakcí. Vyrábí se z něj glycerín, kumen (z něj pak fenol a aceton) a převážně polypropylén

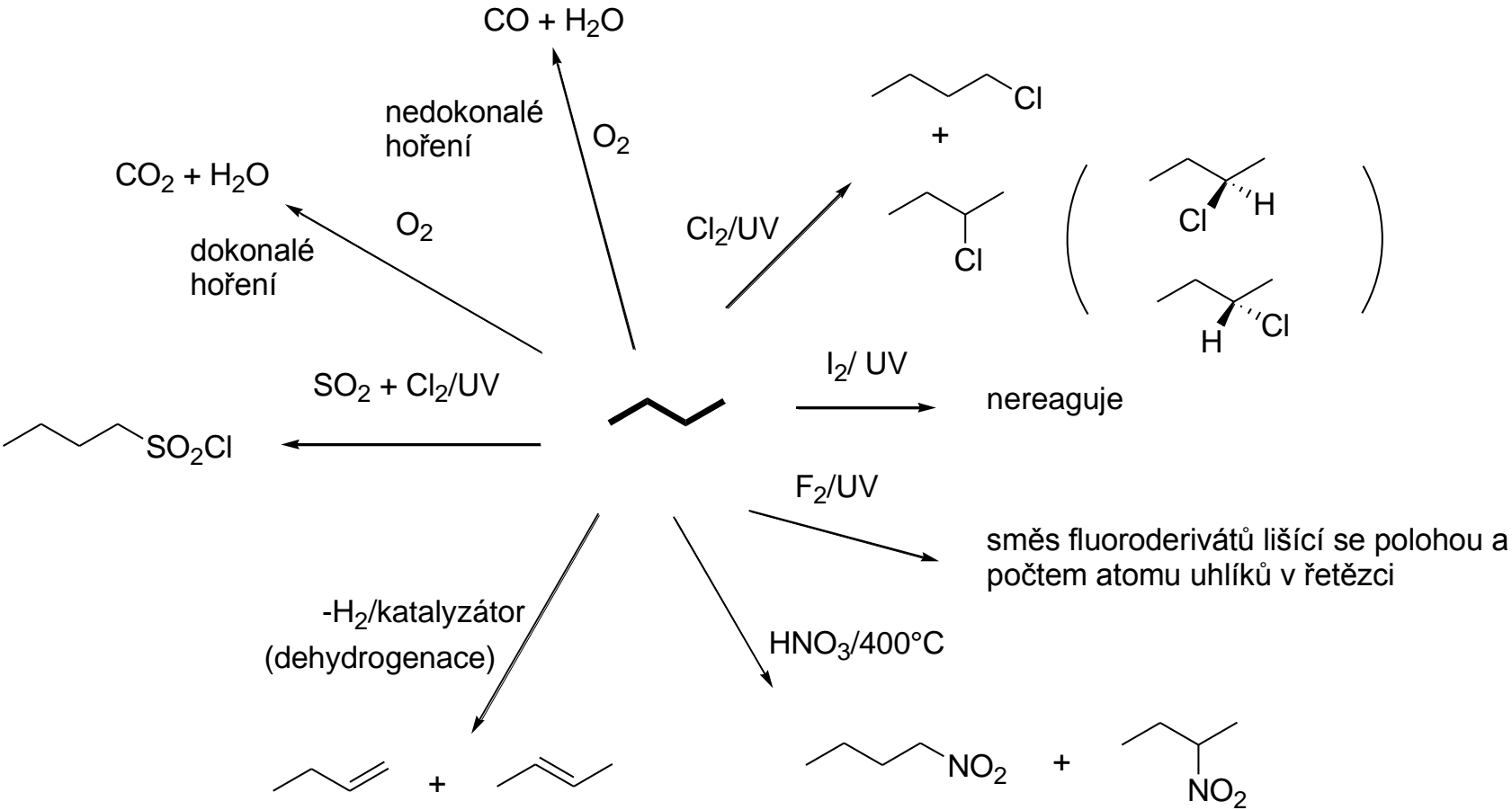
Izobutylén (2-methylpropen) – složí k výrobě polyisobutylénu – látka podobná kaučuku (duše pneumatik)

Řešené úlohy a schémata

1. Na základě reakcí vedoucí k přípravě nasycených uhlovodíků znázorníte přípravu hexanu.

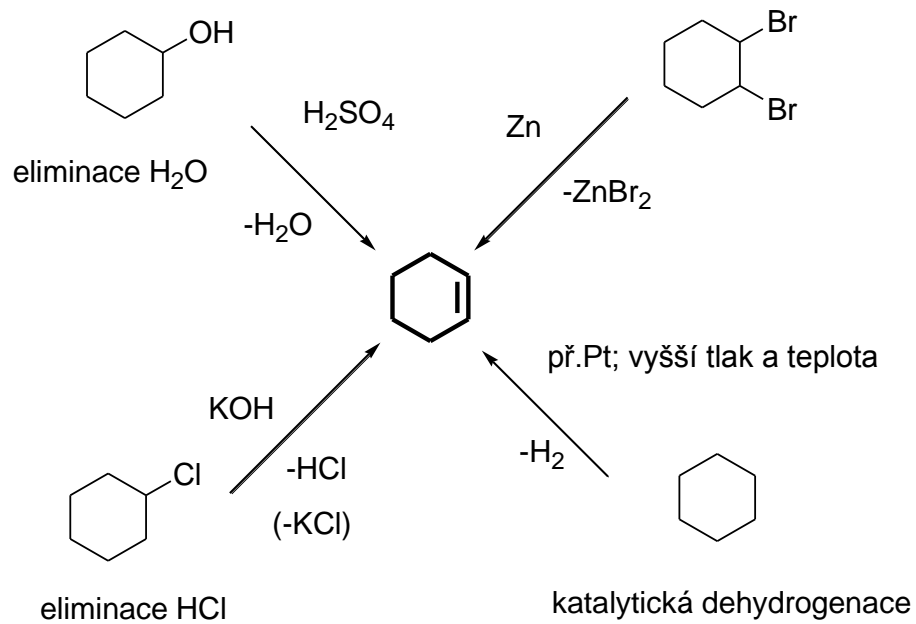

2. Na butanu znázorněte reaktivitu nasycených uhlovodíků.

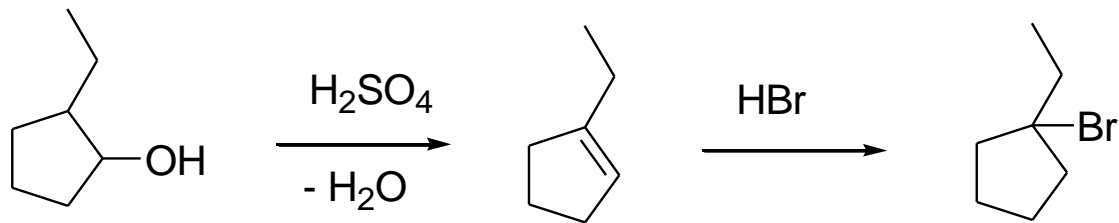

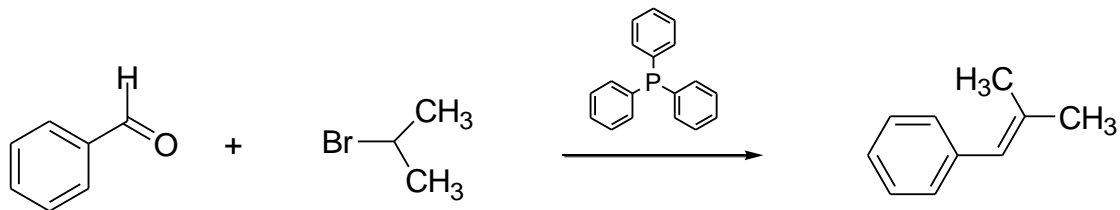
3. Z jakých sloučenin se dá přímo připravit tento cykloalken?

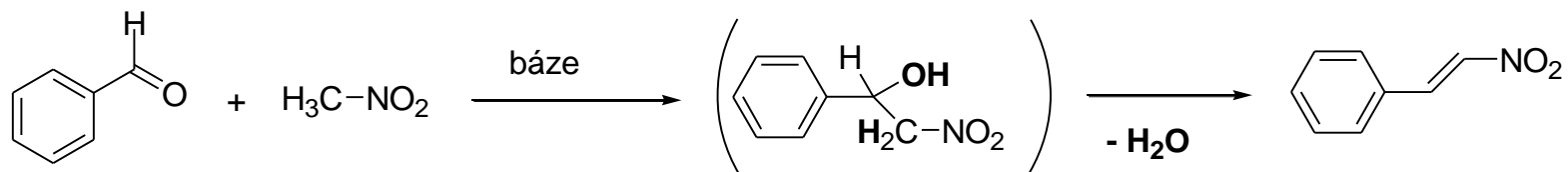
4. Reakčním schématem znázorníte eliminaci vody z 2-ethylcyklopentanolu a následnou adicí HBr na tento produkt:

5. Na principu Wittigovy syntézy připravte 1-(2-methylprop-1-en-1-yl)benzen:

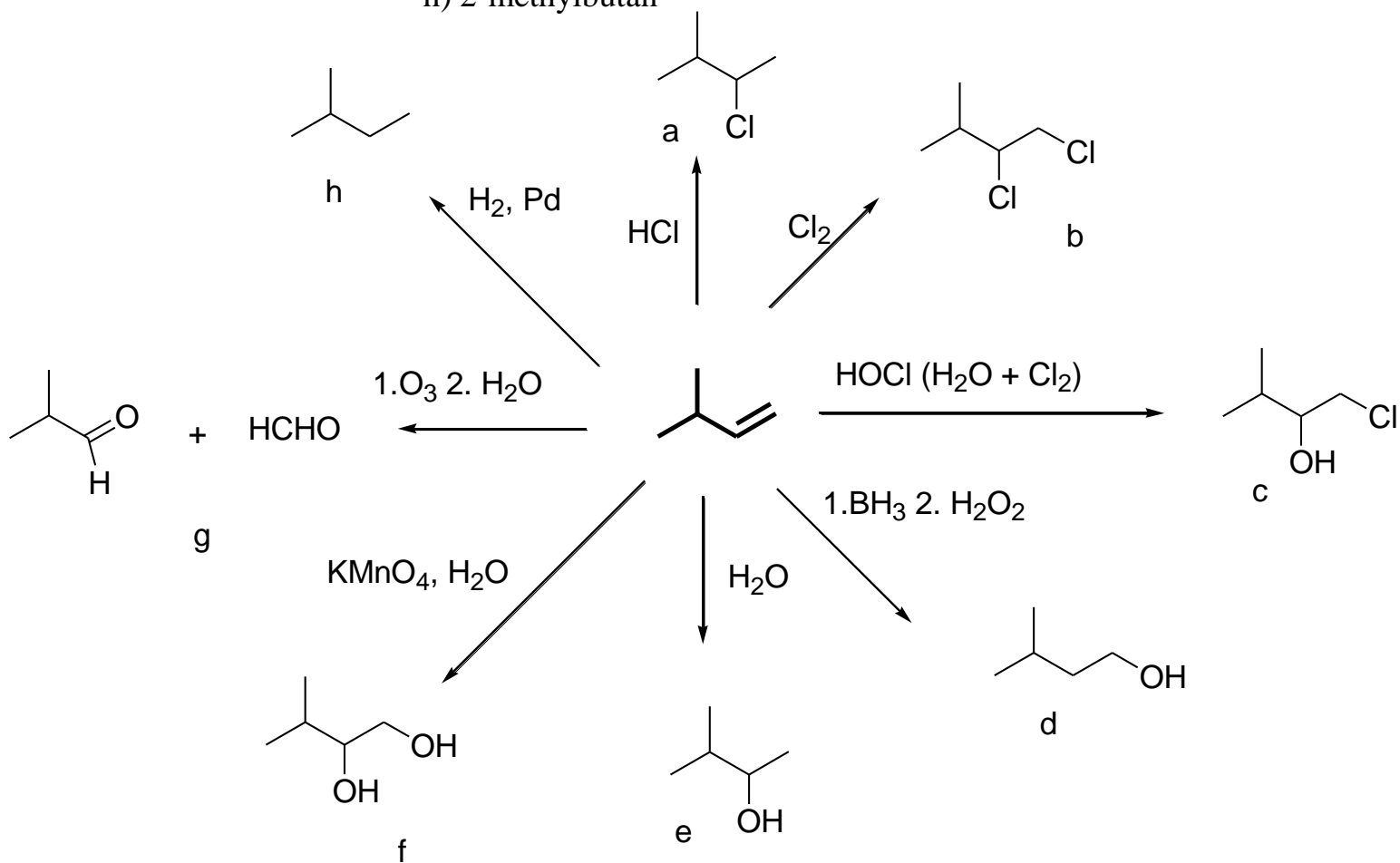

6. Na principu aldolové kondenzace připravte 1-(2-nitroethenyl)benzen

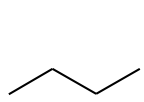
7. Na 3-methylbutenu demonstруйте hlavní reakce alkenů a připravte z něj tyto následující sloučeniny:

- 2-chlor-3-methylbutan
- 1,2-dichlor-3-methylbutan
- 1-chlor-3-methylbutan-2-ol
- 3-methylbutanol
- 3-methylbutan-2-ol
- 3-methylbutan-1,2-diol
- ekvimolární směs formaldehydu a 2-methylpropanalu
- 2-methylbutan

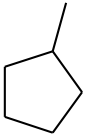

Seminární úkoly

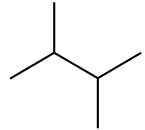
1. Napište všechny příslušné alkeny, jejichž katalytickou hydrogenací (H_2 /katalyzátor) může vzniknout:

1

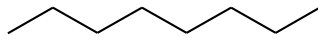
2

3

- 2. Co vznikne katalytickou hydrogenací 1,2-dimethylcyklohexenu?
- 3. Z cyklohexanolu připravte cyklohexan.
- 4. Z chlorbutanu připravte butan.
- 5. Co vznikne reakcí propylmagnezium-bromidu s a) vodou b) D_2O (těžká voda).
- 6. Zredukujte pentan-2-on a) Clemmensenovou b) Kižněr Wolffovou redukcí.
- 7. Znázorněte reakčním schématem přípravu ethanu z kyseliny propanové (z její sodné soli).
- 8. Pomocí Wurtzovy syntézy připravte a) hexan b) cyklohexan c) cyklopropan. Který z těchto dvou cyklických uhlovodíků bude vznikat nejjednodušší?
- 9. Sestavte pořadí těchto uhlovodíků podle bodu varu:

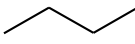
A:

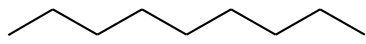
1

2

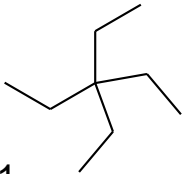

3

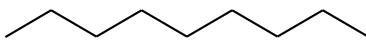

4

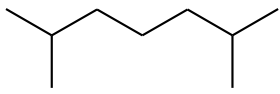
B:

1

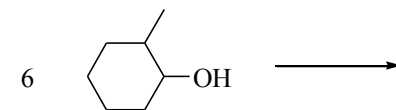
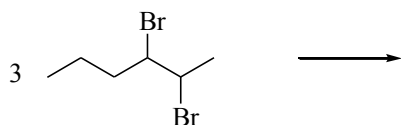
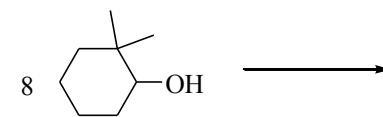
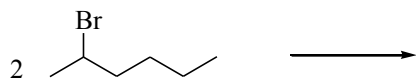
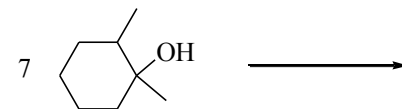
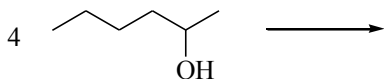
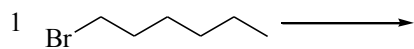

2

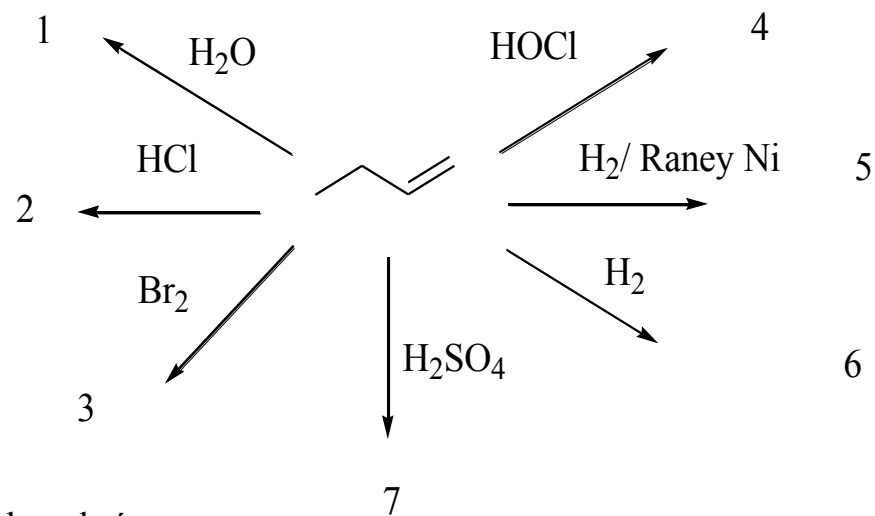
3

10. Znázorněte chemickou rovnici hoření a) methanu b) propanu c) butanu v nadbytku kyslíku a rovnicí vyčíslete.
11. Jaké produkty lze očekávat při hoření methanu v nedostatku kyslíku.
12. Průmyslově se používají radikálové reakce zejména při halogenacích uhlovodíků . Znázorněte reakčním schématem za použití vhodného halogenu halogenaci a) 2,2-dimethylpropanu b) 2,2-dimethylbutanu c) butanu. Kolik možných monohalogenovaných derivátů můžeme získat?
13. Sulfochlorace, následné hydrolýze a tvorbě soli se používá k výrobě některých typů detergentů (látky snižující povrchové napětí dvou nemísitelných soustav). Znázorněte tuto reakční sekvenci s dodekanem na uhlíku č.1.
14. Srovnajte teplotu tání a) pentanu a pentenu b) hexanu a hexenu. Vysvětlete rozdíly
15. Eliminačními reakcemi připravte příslušný alken z těchto sloučenin: Doplňte produkty a příslušné reaktanty.

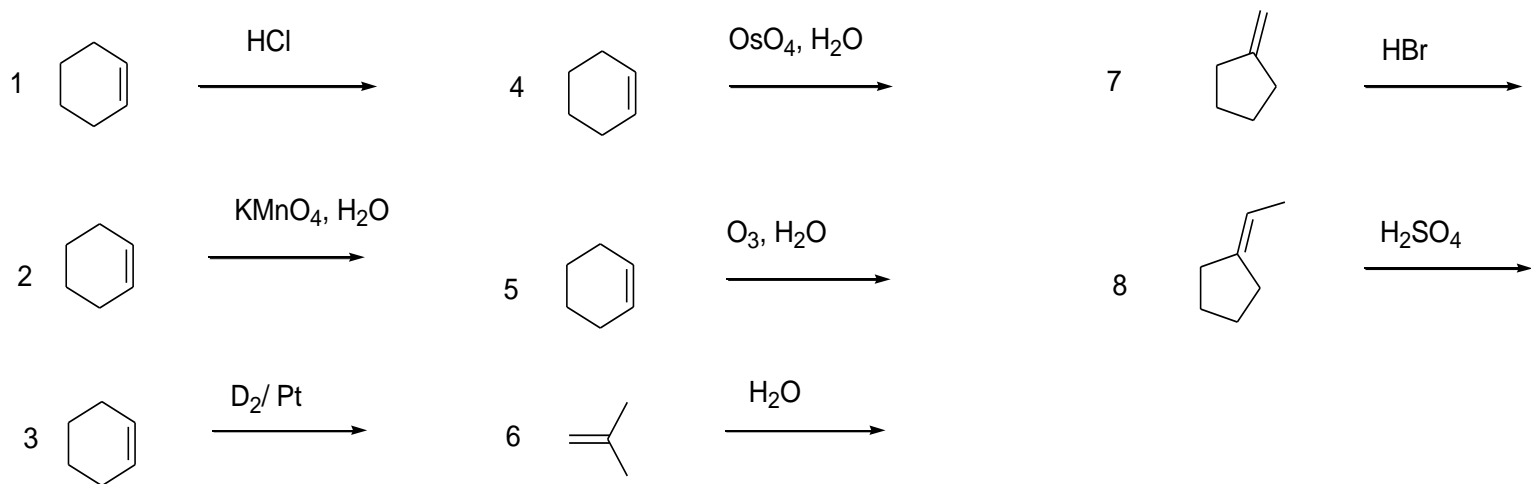

16. Pomocí Wittigovy metody připravte a) 2,3-dimethylbut-2-en b) 1-(2-methylprop-1-en-1-yl)benzen.
17. Na principu aldolové kondenzace připravte tyto nenasycené sloučeniny a) 3-fenylprop-2-enitril b) 2,3-dimethylbut-2-enovou kyselinu

18. Doplňte produkty reakce:

19. Doplňte produkty následujících reakcí:

20. Co vznikne ozonolýzou a následnou hydrolýzou vzniklého meziprojektu a) 3-methylbutenu b) propylidencyklohexanu? Znázorněte reakčním schématem.
21. Ozonolýzou látky **A** vznikl formaldehyd a pentan-2-on. Co je výchozí látka **A**?
22. Co vznikne hydroborací butenu a následnou oxidací aduktu peroxidem vodíku.
23. Z bromcyklohexanu připravte 1,2-dibromcyklohexan.
24. Z ethanolu připravte ethan-1,2-diol.
25. Z 1-chlorbutanu připravte 2-chlorbutan.
26. Jakým způsobem lze z but-1-ynu připravit a) but-1-en b) but-2-en.
27. Schématicky naznačte výrobu polyethylenu radikálovým polyadičním mechanismem.
28. Kterými chemickými reakcemi rozlišíme krakovaný benzín od normálně destilovaného.
29. Jak se ztužují roztlinné oleje na margaríny? Uveďte mechanismus reakce a vysvětlete důvod a důsledek tohoto zpracování.